

ЭРКИН АЪЗАМ

КЕЧИКАЁТГАН ОДАМ

СОБИРМАН

*Ҳаммасига секин эришдим мен,
Муҳаббат ҳам келди ҳаяллаб.
Билим аста ордди, акд кирди шошмай,
Тажриба ҳам келди амаллаб.
Ҳамма нарса аста-секин келди,
У-бу ишга энди қодирман.
Бардошим бор, ҳамма нарсани мен
Сабр билан кутдим. Собирман.
Энди бу ёғи ҳам шундай бўлаверсин,
Одат бўлиб қолди секин-асталик.
Қарилик ҳам келсин секинроқ,
Шошмай қўяқолсин хасталик.
Ўлим қанча имилласа, майли,
Қанча кутгин деса, ҳозирман.
Бир умр кутишига ўрганган одам
Энди шошармидим? Собирман!*

Асқад МУХТОР

Frank J. Kelly

ЭРКИН АЪЗАМ

КЕЧИКАЁТГАН ОДАМ

Қиссалар

“Шарк” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош тахририяти
Тошкент - 2002

Рассом Бобир Исмоилов**Аъзам, Эркин.**

Кечикаётган одам: Қиссалар.— Т.: «Шарк», 2002. — 448б.

Бу китобга муаллифнинг турли йилларда ёзилган ва нашр этилган, шунингдек, турли йилларда ёзилган-у, аммо хали ўқувчига нотаниш қиссалари жамланди; уларни адиб ижоди маълум босқичининг ўзига хос сарҳисоби ҳам дейиш мумкин.

Ҳар хил мавзудаги бу асарларнинг асосий ғояси инсондаги инсонийликни тадқиқ этиш, инсон мўъжизасининг турфа манзараларидан ҳайратланишдан иборат. Уларни бирлаштириб турадиган яна бир жиҳат - замонавийлик, айти чокда ўткинчи «об-ҳаво»лардан хоиликидир. Вокелик талқинида гоҳо ҳаётга ўта талабчан ёндашув тамойили устунлик қилаётгандек кўринса-да, қиссаларнинг барчаси бетакрор бир самимияти билан кишини мафтун этади, муҳими - зериктирмайди, лоқайд колдирмайди: уларда баён йўсини ҳам, тасвир ҳам тордек таранг.

Тўпламдан «Кечикаётган одам» деган асарни қидириб овора бўлманг. Бу - умумлаштирувчи, таъбир жоиз кўрилса, мундарижавий ном. Дарвоқе, инсон ҳаётда ҳамиша нимагадир эришолмайди, нимагадир улгуролмайди - кечикади. Қолаверса, бу асарларнинг қаҳрамонлари — ўтган асрнинг одамлари. Бу дегани улар эскирган ё кечаги одамлар эмас. Инсон кексайиши мумкин, ҳаётдаги мавқеи ўзгариши мумкин, лекин унинг мағз-моҳияти қолади. Адабиёт учун эса шуниси муҳим.

Ўз. 2

КИССАЛАР

ОТОЙИНИНГ ТУҒИЛГАН ЙИЛИ

Шартакилик қиссаси

Айтсам — ўлдирурлар,
Айтмасам — ўлам...
«Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам»
достонидан

Машрабнинг оти нега — Машраб? Она қорнида йиғлагани учунми? Ажабо, у нимага йиғлаган экан?

Табиийки, туғилаётганда одамзод фарёд билан дунёга келади. (Нега?) Табиийки, уни дархол овутишга тушадилар. (Тинчлик керак!) Табиийки, у бир пайти йиғидан тўхтайдди. (Тўхтамаса-чи?). Аммо баъзилар шунга одатланиб қолади. Демак, йиғласа — овутилади, йиғласа — юпатилади; овутилса, юпатилса - йиғламаслик лозим. Албатта, у бир кун гўдакликка хос кўзёшини унутади - жиддий, расмана одамга айланади. «Болалигингда йиғлоқи эдинг», десалар, «бекор гап», дея кулимсираб кўяди.

Башарти, бандаси она қорнида йиғласа-чи - Машраб бўладими? Феъл-атвори ҳам унга ўхшайдими?

Ривоятларга кўра, бир кимса туғилган чоғида ҳар қанча уринмасинлар, оутмасинлар, йиғини бас қилмаган экан. Юзини тимдалаганча уввало чинқирармиш. «Йиғлокироқ чикди-да», деб ўзларига тасалли беришибди. Бироқ у гўдаклик ёшидан ўтиб капкатта бола бўлганида ҳам одати одат - арзиган-арзимаган нарса учун ўзини ерга уриб хўнграгани хўнграган экан. Улғайганидан кейин биров унга «сиркаси сув кўтармайдиган хилидан», деб баҳо берса, биров — «инжик, кўзига ҳамма нарса хунук кўринадиган бадбин», бошқа биров эса, «дунёга тўрвасининг йиртиғидан қарайдиган девона», дер экан. Лекин, бари бир, ҳамма-ҳамма негадир ундан алланечук ҳайиқаркан. Айтишларича, оламдан ўтаётганида ҳам пешонасига шанатилай-шапатилай, юзларини тирнай-тирнай, фарёд чека-чека кўз юмган экан.

Мабодо у ҳам Машраб сингари, она корнида истеъдо этмаганмикан?

Мен ўзимни ўша зотга ўхшатаман; бу ривоят мен ва мен кабилар ҳақида бўлса керак, деб ўйлайман.

Лекин, менинг отим Машраб эмас - Асқар, Асқар Шодибек ўғли!

Беш боласини ҳам қўшиб хотинини уйдан ҳайдаган тоғасига:

— Энди бир дурбин топинг, бўйинга осасиз-да, ўтган-кетган қиз-жувонни томоша қили-иб юрасиз, — дея бетамизлик билан ақл ўргатса;

«Зарнинг зўри»ни уқтиришга уринган севгилисига:

— Денгиз чиғаноғининг ярасини... тўрт юз сўмга сотиб олиш — мешчанлик-ку! - деб такаллуф дарчасини тақа-тақ ёпса;

Лекцияни нима учун ёзиб олмаётганини сўраган домласига:

— Дарсликда бор гапларни кўчириб ўтиришга одатланмаганман, — деб саркашлик қилса...

Ким бўлди бу?

Ана шундай, ҳамма мени отасини ҳам танимайдиган шартаки, беандиша, дейди. Бу гапда қанчалик жон бор — ёлғиз худога аён. Лекин шуниси аниқки, нима ҳақда бўлмасин, кимга, қайси шароитда эканидан қатъи назар, доимо кўнглимдаги гапнинг индаллосини айтиб қўя қолишга ошиқаман. Дастлабки танишувдаёқ суҳбатдошимнинг юзига «кўзгу» тутаман - марҳамат қилиб асл башарасини кўрсин! Шу одатим туфайли неча бор каллам ғурра бўлди, неча-неча марталаб панду пушаймон едим. «Бугундан бошлаб - тамом, энди асло бундай қилмайман!» дея онт ичавериб, қасам мен учун сувга айланди. Тўғри гап тукқанингизга ҳам ёқмайди, аммо иложим йўқ: ростини айтмасам - ичимда яна бир одам пайдо бўлиб, мен билан баҳслашади, мени гўр азобига солади; айтмасам — талай вақт ўзимга келолмай, дунёдаги энг пачоқ, ожиз кимсадек хўрланаман; айтмасам - бир неча кун танимда типратикан ўрмалагандек безовтаю беҳузур юраман. Менга қийин, лекин начора? Сут билан киргани жон билан чиқармиш, яъни, букрининг давоси - гўр. Нима деймиз - мен юзига «кўзгу» тутганлар шунга умид боғлаб сабр қилсинлар! Уларга ҳам қийин, лекин начора?

Нега мен бунақаман? Нега курсдошим Мадҳиддинга ўхшаб майиздек мулойим, икки гапнинг бирида «рахмат, раҳмат», деб турадиган ювош, сержавозе эмасман?

Онамнинг гапига караганда, гўдаклигимда жуда инжиқ, йиғлоқи эканман. «Ана, олабўжи!», деб сандиқни тақиллатсагина андақ тинчирканман. «Олабўжи келавериб» сандиқнинг ўша жойи ейилиб кетибди.

Болаликда эса бобомнинг эркаси эдим, қаёққа борса этагига илашиб юрардим. Бобом оқшомлари кўча бўйидаги супада қариқартанг билан гурунглашиб ўтирарди. Асом мискаар деган ғаламисроқ бир кўшнимиз ёмонни яхшилаб, яхшини ёмонлаб гапиришни хуш кўрарди. Унинг маломатларини эшитганда бошқалар жимгина маъқуллаб қўйишарди. Аммо бобом, агар у бирон бир одамни асоссиз мақтай бошласа: «Кўйинг, мискаар! — дерди сўзини чўрт кесиб. - Оғзим бор деб гапираверасизми? Тилни танглайга босишда ҳикмат кўп. Сиз айтган мардумни яратганига худонинг ўзи ҳам пушаймон бўлса керак. Ё, анов куни садақа йўлига берган тўрт боғ бедаси тилингишни шундай бурро қилиб қўйдими?» Мискаар бирон одамни ноҳақ қоралашга тушганда эса: «Гуноҳга ботишни бунча хуш кўрасиз-а, биродар? — дерди бобом бош чайқаб. - Кошкийди, ҳамма сиз айтган кишидек покдомон бўлса - дунё беҳиштга айланиб кетарди. Ё, кечаги бозор қўйни арзон-гаров бермагани шунчалик алам қиялптими?»

Бобомнинг гапидан кейин даврадагилар ерга қараб қолишарди. Шунда у кўзимга авлиёсифат кўриниб, ғурурланиб қўярдим.

Ўша бобонинг невараси бўлиб улғайдим. Мактабда директоримизнинг ясан-тусандан бошқасига нўноқроқ қизига ошириб баҳо қўйганларида дарсдан чиқиб кетгим келарди. Энди эса - мутлақо иқтидорсиз, лекин ўзига беҳад бино қўйган маҳмадона курсдошим Бўстоннинг, хуснига ишонибми, бир кун шоира бўлиб қолсам ажаб эмас, деган ночор илинж билан эринмай қалам тебратиши энсамни қотиради; ҳеч қачон имтиҳонга кирмасида, ҳамиша аълочилар рўйхатида юрадиган чаламулла Маратнинг мансабдор отаси соясида безбетларча гердайиши ғазабимни келтиради; домлалар ортидан номатлуб жойларга ҳам шарпадек эргашиб боришдан тоймайдиган Жавлибой Мелибоевнинг хушомадгўйлиги нафратимни кўзғайди; ва ниҳоят Мадҳиддиннинг...

Мадҳиддинни ҳамма мақтайди, ҳамма яхши кўради. Биламан, уни бугун университетда мақтайдилар, эртага ишхонасида, жамоат ўртасида мақтайдилар. У эса — қаерда, кимга, қайси шароитда бўлмасин — ҳамиша қўлини кўксига қўйганча: «Раҳмат, раҳмат»,

деб ё илжайиб, ё ишшайиб, ё тиржайиб тураверади; ҳатто тушида ранжитган одамидан ҳам эртаси келиб астойдил узр сўрайди.

Мадҳиддиннинг нимасидир талабалар орасида «Савлатхонов» деб номи кетган домла Зиёхон Аҳмадхоновни эслагаети. Биламан, ўқишни битиргач, у аввал албатта кичик илмий ходим бўлади, кейин - албатта катта илмий ходим! Аввал амал-тақал қилиб юз-юз эллик қоғозни қоралайди-да, фан кандидати унвонига эришади, кейин ўшанга яна икки юз бет (инсофига қараб!) кўшса кифоя - фан доктори! Бир кун у кўққисдан кўзойнак тақиб чиқади — «Илмдан!» дейдилар; сочи тўкилади — «Илмдан!», дейдилар; мансабу шон-шухрат кўйида овсардек паришонхотир бўлиб қолади — «Илмдан!», дейдилар. «Домла, домла», деб улуғлай бошлайдилар. Қўлингиздан нима келади — кўзидан кўзойнакни ололмасангиз, бошига қайтадан соч ўстиролмасангиз... Мана, домла Зиёхон Аҳмадхоновлар қандай пайдо бўлади!

Биламан, Мадҳиддин Салоҳиддиновнинг ошиғи олчи. У ҳозир ювошгина талаба, эртага — таъзимкор аспирант, индини — силлиққина фан кандидати, бир кун қарабсизки — салобатли фан доктори, профессор! Салобатли Салоҳиддинов ёки оддийгина — «Мадҳиддинжон ака!» Марҳамат, тенглашиб кўринг, қани, бўй берармикан!

Биламан, Мадҳиддин узоқ яшайди. Негаки, ҳеч кимга ҳеч қачон озор бермайди, ўзи ҳам ҳеч кимдан ҳеч қачон озор кўрмайди; ҳар қандай қабихлигу олчоқликка дуч келганида ҳам тошдек тураверади, асабини аяб, тинчини бузмайди — нариги дунё учун!

Ҳа, Мадҳиддиннинг ошиғи олчи, узоқ яшайди. Дарвоқе, шундай яшаса ҳам бўлади-ку: ҳеч кимни ранжитмай, ҳеч кимдан ранжимай, тинчгина, силлиққина? Қайтага яхши эмасми, осон эмасми?

Баъзан ўзимча: «Шу феълимни ташласам, балодек зехним бор-а, улуғ одам бўлиб кетсам ҳам ажаб эмас», деган хаёлларга бораман. Чунки, улуғликка етиш учун теран ички осойишталик ва иқир-чиқирлар оламидан баландроқ туриш жуда муҳим эмиш. Бунинг бизга психология домламиз Махсумов айтган. Унинг ўзи ҳам чакана эмас - фан кандидати, ана шундай ҳикматли гапларга тўла ёстиқдек дарслик ёзган!

Махсумов - узоқ яшаш сирини биладиган одам; бунинг учун

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/425> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/425> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/425>